

זמות כלכלית וסיפור משפחה ספרדית

רות קרק ויוסף גלט, משפחת ולירו: שבעה דורות בירושלים 1800-1948,
ירושלים: הוצאת גפן והספריה הציונית, תשס"ו, 334 עמ'

המחקר על משפחת ולירו כולל שני תחומי ידע: סיפור משפחה וזמות כלכלית. שני מחברי הספר פרסמו כבר, ביחד ובנפרד, חמישה מחקרים על זמות וזמים ספרדיים בארץ-ישראל במאה התשע עשרה, תחום שהיה כמעט עלום קודם לכן, ובספרם זה הם מוסיפים על כך מידע גולמי רב שחשיבותו מרובה. יזמותם של בני משפחת ולירו לדורותם התמקדה בשנות 1848-1915 בבנקאות וכן בעסקי מקרקעין, ואחרי כן המשיכו בעסקי מקרקעין ועסקו קצת גם במסחר ובתעשייה (טחנת-קמח, משרפת יין). אך חלוצי ומשמעותי להתפתחות הכלכלית של היישוב היהודי היה בעיקר עיסוקם בבנקאות. בנק ולירו נוסד בירושלים בשנת 1848, פעל ברציפות עד 1915, והיה הבנק הפרטי הראשון בארץ ואולי הראשון בכלל בה. משפחת ולירו הייתה בזמנה משפחת הבנקאים היהודים הנודעת ביותר בארץ. הבנקאות הייתה מוסד שונה מאוד מהחלפנים שפעלו קודם לכן בשוק הכספים המקומי, בשער הריבית שגבתה, בזמינות המימון וסדירותו וכו'. הבנקאות גם הייתה לה השפעה על ההתפתחות הכלכלית כולה, ובכך הייתה אחד מיסודות המודרניזציה של הארץ. הספר כולל מידע רב ומפורט על בנק ולירו: השותפים בו, לקוחותיו המוסדיים והפרטיים, קשריו עם בנקים בארצות אחרות, רווחיותו הניכרת, מיזמיו, סוגי עיסוקיו, עסקותיו, מהימנותו, הגינותו ועוד הרבה. הבנק היה כבעלות משפחת ולירו, עם שותפים מזדמנים, רובם ספרדים (בהם חיים אמזלג) וגם ארמני אחד ואולי אשכנזי אחד, אך הניהול בעיקרו היה בידי בני המשפחה. הבנק נסגר בהתחלת מלחמת העולם הראשונה, אולם עוד קודם לכן איבד את מעמדו המרכזי, משום שנפתחו בארץ סניפים של בנקים בין-לאומיים, ומשום שמנהליו לא הסתגלו לשינויים.

אפרט מעט על חלקם של הספרדים ביזמות הכלכלית בארץ באותה תקופה. השינויים במבנה הכלכלה של היהודים, שהחלו באמצע המאה התשע עשרה בערי החוף, בירושלים ובצפת, התרכזו בבנקאות ובתעבורה. הבנקים שבבעלות יהודים היו רובם של ספרדים: ולירו, קוקיה, חכמישווילי (שניהם מגורג'יה), בנין (מעדן) ובנק יהודי-ערבי שאחד ממנהליו היה הרב נסים אלישר. בחלק מאותו זמן פעל בירושלים הבנק 'בני נתן המבורגר' בבעלות של משפחה אשכנזית, ונראה כי שירת ביותר מוסדות ויחידים אשכנזים. גם החלפנים בירושלים היו רובם ספרדים, כך בשנת 1881 פעלו בה עשרים וארבעה חלפנים ספרדים – בהם הרב נסים אלישר – שכונו 'סוחרי מטבע', וחמישה אשכנזים, אך לא מוסלמים או נוצרים מקומיים.

בנכסי דלא נידי (נדל"ן), התחום האחר של יזמותם, עסקו בני משפחת ולירו פרק זמן ארוך יותר, במקביל לעיסוקם בבנקאות ואחר כך עוד במדינת ישראל. נכסיהם כללו קרקעות, בתי מגורים וחניויות, בירושלים העתיקה והחדשה – הם נחשבו 'הרוטשילדים של שוק הנדל"ן בירושלים' (עמ' 111) – וכן ביפו, בתל-אביב, בחברון, בחיפה, בטבריה, במגדל ובכפרים הערביים ליפתא, עין-כרם וכן חבלה שבאזור טול-כרם. בעלותם על נכסים הייתה שלובה בפעילותם הבנקאית, שכן חלק מהם נרכש על ידי חילוט משכנתאות. בספר מובאים פרטי פרטים של נכסים אלה: מחיריהם, מידותיהם, נסיבות רכישתם, גלגולי בעלותם, דייריהם ועוד. עסקי נדל"ן היו רווחיים ביותר באותה תקופה, ומחיריהם עלו בתוך פרק זמן קצר עד פי חמישה ופי שישה, ואכן בני ולירו עשו עושר רב בעסקים אלה. חלק מהנכסים הם רכשו בשותפות עם ערבים או ברובע הנוצרי.

בני ולירו היו בין ראשוני היהודים שיישבו את ירושלים שמחוץ לחומה. הם הצטיינו בראיית העתיד ברכישת מקרקעין ובפיתוחם, כגון בהתרכזותם ברכישה ובפיתוח של מקרקעין שסביב רחוב יפו, שהיה בדרך המלך מירושלים לאזור החוף.

כמה נשים במשפחת ולירו עסקו גם כן בנדל"ן. אסתר עזיזה, אשת יעקב, אם השבט, רכשה כמה חלקות אדמה בירושלים וכן מחצית בית אשר מחציתו האחרת נרכשה קודם לכן בידי בעלה. מרים, אשת חיים אהרן ולירו, עסקה בהלוואות ובמתן משכנתאות ורכשה אדמה בכפר הערבי חבלה ובית בתל-אביב. נראה כי גם אשתו הראשונה של חיים אהרן, בת למשפחה עשירה ביותר, רכשה חלקות אדמה בכפר ליפתא בשיתוף עם בעלה.

לסיכום תחום זה יצוין כי על פי המובא בספר זה חלקם של הספרדים בפיתוח היישובי של ירושלים – כמו חלקם בכינוי השכונות שמחוץ לחומה,

כפי שעולה ממחקרים אחרים¹ – היה גדול הרבה יותר מזה המשתקף בהיסטוריוגרפיה הרווחת. בעלי הקרקעות המרובות בירושלים במאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים היו בעיקר משפחות ספרדיות ומזרחיות, בהן: ולירו, קוקיה, רג'ואן, בנין וחכמישווילי.

נושא אחר בספר הוא סיפור המשפחה של שבעה דורות במשפחת ולירו. נראה כי זהו סיפור ראשון מסוגו מהתקופה העות'מאנית בארץ. יצוין כי גם חיבורים של ספרדים מתקופה זו בסוגות קרובות, כגון אוטוביוגרפיות, אינם מרובים.² מכל מקום בספר שבעיוננו מובא סיפור משפחה בפרק זמן הארוך ביותר, שבעה דורות, והוא דן בנושאים מרובים ומגוונים, בהם דעות קדומות נגד ספרדים, שפגעו אפילו במשפחה עשירה ובעלת מעמד זו (עמ' 60). הספר עוסק בפרטי פרטים, בשמות כל בני משפחת ולירו ובשמות הקשורים עמם בקשרי נישואים, בפילוגיהם, במגוריהם, בחינוכם, בלימודיהם בארץ ובארצות אחרות, בפעילותם הקהילתית והציבורית, במיוחד בפעילותו של חיים אהרן, שהיה ראש העדה הספרדית בירושלים ומעורב מאוד בהנהגתה, באורחות חייהם, בדתיותם, בנוהגי הצדקה שלהם, בדעותיהם וביותר ביחסם לצינונות וללאומיות, בזיקותיהם האמנותיות, בקשריהם עם אישים ומוסדות יהודיים ולא יהודיים בארץ ובארצות אחרות, בדפוסי כלוי הפנאי שלהם ועוד. משפחת ולירו לא הייתה מתוחמת ב'נישה' עדתית ספרדית, אלא מעורבת מאוד בהווייתה ובפעילותה עם ספרדים ואשכנזים, עם ערבים ונוצרים, וביותר עם הבריטים. ראוי לבדוק אם זהו מאפיין גם של משפחות עילית ספרדיות אחרות.

לסיכום, הספר מתאר את היזמות הספרדית ואת דפוסי החיים בעיקר של משפחה אחת בהארה חדשה ומוסיף על הידע בתחומים אלה. הוא טוב יותר בפרטים נקודתיים מאשר בהכללות, ויש שהן חסרות לגמרי, כגון סיכום

1 רות קרק ומיכל בן-יעקב, 'יזמות ויזמות של יהודים ספרדים ובני עדות המזרח בבניית שכונות מגורים בארץ-ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית: הדוגמה של ירושלים', רן אהרנסון ושאלו שטמפפר (עורכים), יזמות יהודית בעת החדשה: מזרח אירופה וארץ-ישראל, ירושלים תשס"א, עמ' 96-136; חיים סעדון (עורך), בניה ובניה של ירושלים: תרומתם של יהודי המזרח להתפתחות העיר, יזמים ויזמות (קובץ מאמרים), ירושלים תשנ"ו.

2 אוטוביוגרפיות של ספרדים מתקופה זו ראו: הרב יעקב שאול אלישר, 'תולדות וזכרונות ר' יעקב שאול אלישר', לוח ארץ-ישראל לשנת תרס"א, ירושלים תר"ס, עמ' 39-61; הרב בן-ציון אברהם קואיניקה, ספר הזכרונות והתולדות, ירושלים התרצ"ח; יוסף אליהו שלוש, פרשת חיי 1870-1930, תל-אביב תרצ"א.

המאפיינים של עיסוק הספרדים בבנקאות בהשוואה לבנקים אחרים של יהודים, במיוחד אפ"ק, ושל נכרים, או סיכום עיסוקם בנדל"ן. הספר פרטני מדי, ביותר בסיפור המשפחה – פרטי פרטים כגון למי ומתי הייתה מצלמה, פירוט העיסוק בספורט ועוד כיוצא באלה, שיש להם מקום באלבום משפחתי יותר מאשר במחקר מכליל המיועד לציבור. יש בספר גם אי דיוקים. לדוגמה: הספרדים לא היו רוב כבר בשנת 1870 (לא, היו רוב עד שנות השמונים של המאה התשע עשרה); הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל (לא מאיר חי עוזיאל); חיים גדליה (לא גואדלה); בריב הרבנות לא צידד חיים אהרן ולירו ברב יעקב שאול אלישר (ריב הרבנות החל אחר מות הרב אלישר); אספת הנבחרים לא איחדה את 'היישוב החדש' עם 'היישוב הישן' ('היישוב הישן' האשכנזי לא הצטרף לאספת הנבחרים). יש בספר גם חזרות על דברים שכבר נאמרו, לפעמים בניסוחים שונים. המחברים ביססו את ספרם על מגוון רב של מקורות בכתב ובעל-פה, וראוי היה שיקפידו על זוטות אלו, לבל יפגמו בערכו.

מוגן בזכויות יוצרים

יהודי עיראק:

היסטוריה וזיכרון – מבט מחדש

ראובן שניר, ערביות, יהדות, ציונות: מאבק זהויות ביצירתם של יהודי עיראק, ירושלים: מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, תשס"ה, 666 עמ'

בפתח הדבר לספרו רחב היריעה טוען ראובן שניר שמחקרו אינו מתיימר להיות מחקר היסטורי חברתי של יהודי עיראק, אלא מחקר ספרותי. ואכן הוא דן בחזון התרבות הערבית של יהודי עיראק וכן בתהליכי העקירה שלהם ממולדתם, הגירתם/עלייתם לישראל ועיצוב תמונת העבר שלהם בה, בהסתמכו בעיקר על מקורות ספרותיים. שניר, שהוא בהכשרתו חוקר השפה והספרות הערבית, כלל בספרו גם פרקים העוסקים בסוגיות ספרותיות מובהקות, כמו השירה והסיפורת של יהודי עיראק. למרות כל זאת הספר מרים תרומה חשובה גם להיסטוריה של יהודי עיראק ולא פחות מכך לביקורת ההיסטוריוגרפיה (הישראלית ברובה המכריע) של התחום, ומובלעת בו קריאה למבט מחודש על שאלות רחבות הנוגעות ליחסים בין יהודיות לערביות. הדיון שלהלן יתמקד בעיקר בסוגיות אלו ויעסוק לפיכך בעיקר בפרק הראשון ובפרק השביעי של ספר רחב יריעה זה.

במאמר ביקורת על ספרו של נסים קזוז 'היהודים בעיראק במאה העשרים', שיצא לאור בשנת 1991, טען ירון צור: 'מעלתו הראשונה של המחקר שלפנינו שהוא מחזיר את הפרופורציות הנכונות לטיפול ההיסטורי בתולדות היהודים בעיראק. כאמור לגבי תפוצה זו, כמו לגבי תפוצות יהודיות אחרות במזרח, אין מחסור במחקרים המתרכזים בתולדות הציונות או בעלייה לארץ ישראל, אבל חסרים מחקרים על היבטים אחרים בתולדותיהן ובמיוחד מונוגרפיות היסטוריות כוללות'.¹ אולם ספרו של קזוז לא חולל תמורה משמעותית בחקר

1 ציון זו (תשנ"ב), עמ' 471.

התחום ברוח דבריו אלו של צור. המחקרים העיקריים על יהודי עיראק שראו אור בשנים שלאחר פרסומו שבו לעסוק, מנקודות מבט שונות, בעיקר בשאלות הנוגעות לציונות ולעלייה.² אמנם אוסף המאמרים על יהדות עיראק שיצא לפני שנים אחדות במסגרת סדרת 'קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים' של 'מכון בן-צבי', סייע מאוד לתת לקורא העברי פרופורציות מאוזנות יותר בתחום,³ אך אין הוא תחליף למחקרי יסוד המבוססים על עיון מקיף במקורות ראשוניים. כמעט עשור ומחצה לאחר כתיבתם, דבריו של צור עדיין אקטואליים אפוא, ולמעשה הספר שלפנינו הוא התרומה המקורית רחבת היריעה הראשונה למבט כולל על יהדות עיראק המודרנית אחרי ספרו של קזו.

סוגיה מרכזית בתולדות יהודי עיראק במחצית הראשונה של המאה העשרים – סוגיה שהזנחה במידה רבה בהיסטוריוגרפיה הישראלית עקב התמקדותה באנטישמיות (בעיקר בפוגרום ה'פְּרֶהוּד'), בציונות ובעלייה – היא האפשרות ההיסטורית של השתלבות היהודים, בתור 'ערבים בני דת משה', במדינת הלאום העיראקית שקמה בראשית שנות העשרים. אפשרות זו כונתה אצל קזו בשם 'האוריינטציה העיראקית', ואילו שניר, שבחן אותה מנקודת מבט ספרותית-תרבותית, מציג אותה בפרק על 'חזון התרבות הערבית' (עמ' 23-77). האמונה באפשרות הפיכתם של יהודי עיראק לחלק מאומה עיראקית ערבית והשאיפה לממש אפשרות זו אפיינו בעיקר את שכבת העילית הכלכלית, האינטלקטואלית והפוליטית של יהדות בגדאד בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, ולא הפכו מעולם למגמת הרוב. אולם אף שבסופו של דבר לא התממשה, האפשרויות ההיסטוריות שהיו גלומות בהשתלבות זו, ושנדחקו על ידי הזיכרון ההיסטורי שעוצב בצל אירועים מאוחרים יותר, הן מרתקות וראויות לדיון. שניר מחזיר את קוראיו לסוגיה זו תוך שהוא עומד בשני תנאי יסוד לבחינתה: גישה חופשית ובלתי אמצעית למקורנת בערבית פרי עטם של יהודי עיראק בני הזמן ומאמץ אמתי להימנע מהשפעת יתר של המבט הרטרופקטיבי ומהטיה אידאולוגית – ציונית או לחלופין פוסט-ציונית – בבואו לדון בנושא.

יהודי עיראק, שנחשפו לתרבות המערב עוד בשלהי תקופת האימפריה

2 שתי דוגמאות לכך הן: אסתר מאיר, התנועה הציונית ויהודי עיראק 1941-1950, תל-אביב תשנ"ד; יהודה שנהב, היהודים-הערבים: לאומיות, דת ואתניות, תל-אביב תשס"ד.

3 חיים סעדון (עורך), קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים: עיראק, ירושלים תשס"ג.

העות'מאנית, במידה רבה הודות לפעילותה של כ"ח, נקלעו אחרי מלחמת העולם הראשונה למרכזו של אחד הניסויים הקולוניאליים המרתקים ביותר בני הזמן – ניסיונם של הבריטים ליצור מדינת לאום עיראקית ערבית שתתבסס על עקרונות יסוד דומים לאלו של מדינות הלאום האירופיות. הנחות היסוד של פרויקט שאפתני זה היו כינון שלטון מרכזי עם מנגנונים מודרניים, יצירת זהות לאומית תרבותית אחידה שתתבסס בראש ובראשונה על הלשון והתרבות הערבית, וכן – חשוב ביותר לענייננו – חילונה של זהות לאומית זו באופן שיאפשר למיעוטים לא מוסלמים לקחת בה חלק. אילו היה תהליך זה מצליח לקרום עור וגידים, ובמהלך שנות העשרים היו שהתרשמו שהדבר אכן קורה, אזי צפויים היו יהודי עיראק להשתלב במדינת הלאום החדשה באופן דומה להשתלבותם של היהודים במדינות מערב אירופה ומרכזו. הפרק הראשון בספר שלפנינו מציג את ההיבט התרבותי של ניצני תהליך זה.

חזון התרבות הערבית, טוען שניר בתחילת הפרק, היה פרי מהפך שהתחולל בקרב העילית האינטלקטואלית של יהודי בגדאד בשנות העשרים של המאה העשרים, אם כי התהליכים שאפשרו את התפתחותו החלו עוד בעשורים האחרונים של המאה התשע עשרה. נושא הדגל המובהק של חזון זה היה השבועון 'אלמֶצְבַּח', שהחל לצאת לאור בשנת 1924, ובעיקר עורכו הראשון, אַנְוֶר שאול. בעשרת החודשים שבהם ערך את השבועון קרא שאול ליהודים להצטרף למה ששניר מכנה בעקבותיו 'רנסנס האצילים... חזון אוטופי המבקש לדגל מעבר למחיצות דתיות אל הערביות הטהורה' (עמ' 30). שניר מראה כי דפוס פעולתו של שאול עוצב בין השאר בהשראת אינטלקטואלים ערבים נוצרים שקדמו לו, וטוען שרעיונות אלו לא נדחו על הסף באותן שנים גם בסביבה האינטלקטואלית המוסלמית בבגדאד. בהמשך הפרק הוא דן בכמה כתבי־עת נוספים בערבית שבהם היו מעורבים אינטלקטואלים יהודים עיראקים.

במוקד חזון התרבות הערבית המשותפת עמד, על פי שניר, השימוש בלשון הערבית התקנית. חלק מהאינטלקטואלים היהודים בעיראק כתבו בסגנון ערבי רהוט והיטיבו לשלוט במקורותיה הספרותיים של השפה, לעתים אף עלו בכך על עמיתיהם המוסלמים. בנקודה זו מוצא שניר לנכון להדגיש כי היחס ללשון הערבית 'בקרב יהודי עיראק היה שונה בתכלית מן היחס בקרב יהודי ארצות ערביות אחרות' (עמ' 51). אכן אין ספק שתופעת הערביזציה של יהודי עיראק בלטה בממדיה ובעומקה בהשוואה לשאר הקהילות היהודיות בעולם הערבי, פרט אולי למצרים. עם זאת ראוי להזכיר כאן את טענתו של שניר עצמו במקום אחר בדבר הצורך לבחון מחדש את התפיסה המקובלת שמעורבות היהודים בתרבות הערבית בצפון אפריקה הייתה שולית, שמא רושם זה נובע

מכך שחוקרים שעסקו ביהודי ארצות אלה לא ידעו ערבית והעדיפו את השפה הצרפתית.⁴

בקרב העוסקים בהיסטוריה יהודית מודרנית יכולה התמונה שמציג שניר להעלות פרספקטיבות השוואתיות מעניינות בין ניצני השתלבותם האינטלקטואלית, התרבות והפוליטית של יהודי עיראק בארצם לבין תהליכים מקבילים שהתרחשו בקהילות היהודיות באירופה. ממצאיו של שניר קוראים למעשה תיגר על התפיסה שיצרה (במובלע ולעתים אף במפורש) הבחנה מהותית בין היהודים האירופים האשכנזים (בראש ובראשונה יהודי מערב אירופה ומרכזה, פחות מכך יהודי מזרחה), שאפשרות ההשתלבות בתנועה הלאומית המודרנית של סביבתם הייתה זמינה וטבעית עבורם, ליהודי ארצות האסלאם, שאפשרות זו לכאורה לא עלתה כלל על הפרק אצלם. שניר עצמו מתייחס לעניין זה (עמ' 19-20, 469-470), אך מכיוון שאינו בא מתחום הדעת של ההיסטוריה היהודית אין הוא מפתח את הדיון ההשוואתי באופן משמעותי מעבר להצבעה על הפוטנציאל הטמון בו.⁵

בפתיחותם של האינטלקטואלים היהודים בעיראק לתרבות הערבית, טוען שניר, 'לא הייתה בשום שלב חתירה מודעת להתבוללות או כוונה מודעת כלשהי להינתק מן הדת היהודית אלא היא ביטאה ניסיון אמיתי להשתלב בחברה העיראקית מבלי לוותר על ההשתייכות הדתית הייחודית' (עמ' 42). עם זאת בהמשך הדברים אין הוא מתעלם מהקושי הבסיסי שעמד בדרכה של מגמת הערביזציה של יהודי עיראק עוד בטרם התפתחו הצינונות והסכסוך הישראלי-הערבי: זיקתה העמוקה של התרבות הערבית לדת האסלאם. אמנם אנשי רוח נוצרים הגיעו למעורבות פעילה ויוצרת בתרבות הערבית קודם לאינטלקטואלים היהודים בבגדאד בשנות העשרים, ושניה מראה שהדוברים היהודים התייחסו אליהם וראו עצמם כממשיכיהם, אך בד בבד הוא טוען שתהליך הערביזציה היה מלווה מניה וביה בתהליך של אסלאמיזציה תרבותית (עמ' 60). פרדוקס זה מוצג באופן חד בדברי הסיכום לפרק השני בספר, שמתמקד בשירה הערבית של יוצרים יהודים בעיראק: שאיפתם לממש חזון ערבי חילוני, שהניעה אותם לעתים לטשטש את זהותם הדתית, חיבה אותם להתקרב למורשת הדתית המוסלמית (עמ' 132-133).

מוגן בזכויות יוצרים

4 ראובן שניר, 'יהודים כערבים: מצב המחקר', רוח מזרחית 2 (2005), עמ' 17.

5 ראו בעניין זה: גיא מירון, 'בין ברלין לבגדאד: בעיות ואתגרים בהיסטוריוגרפיה הישראלית של יהודי עיראק', ציון עא (תשס"ו), עמ' 73-98.

עיקרו של הספר, לפחות מהבחינה הכמותית, עוסק כאמור בסוגיות ספרותיות מובהקות. אחרי הפרק הדין בשירה מקדיש שניר את הפרק השלישי לסקירה שיטתית של הסיפורת היהודית-הערבית בעיראק. לאחר מכן הוא דן בחותמן של העלייה וההגירה על היצירה הספרותית, ובמסגרת זו הוא עוסק גם בהשתלבותם של כמה כותבים יהודים מעיראק בספרות הערבית בישראל. המתעניינים בהשתקפות בעיותיהם של יוצאי עיראק בספרות העברית ימצאו עניין בפרק החמישי, שבו נדונה בהרחבה יצירתם של סמי מיכאל, אלי עמיר ושמעון בלס. פרק נוסף, השישי בספר, שב לאחור ברצף הזמן ודן במעורבותן של נשים ביצירה הספרותית הערבית של היהודים בעיראק ולאחר מכן בישראל, ומאיר בהקשר זה ביטויים שונים של תודעה פמיניסטית.

בפרק השביעי ממפה שניר את סוגיית עיצובה של ההווה היהודית הערבית בעיראק הן ביצירה הספרותית והן בהיסטוריוגרפיה. שניר עוסק ביצירות שונות שהתפרסמו ב'אלמצבאח' ומציג את ניסיונותיהם של כמה אינטלקטואלים יהודים שכתבו בו בשנות העשרים לצייר תמונה אוטופית של השתלבות היהודים במרחב הערבי, אך גם את ראשית הכרסום שחל בתמונה זו כבר בשלהי עשור זה. אחדים מן הכותבים, מראה שניר, המשיכו להיאחזו בנרטיב זה גם בשנות השלושים והארבעים – אף שמצב היהודים בעיראק הלך והורע, והפער בין הנרטיב האוטופי למציאות הלך והעמיק – ואצל האחרונים מביניהם שנותרו בעיראק אחרי ההגירה ההמונית של ראשית שנות החמישים הוא קיבל דפוס מריר של אהבה נכזבת.

אחת הסוגיות שמרבות להעסיק את שניר היא שאלת הדחקתו והשכחתו של חזון התרבות הערבית של יהודי עיראק. מהפך זה בתדמיתם של יהודי עיראק, כך הוא טוען, התרחש על רקע ההגירה ההמונית של שנות החמישים וטבוע בחותם מפגשם של יוצאי עיראק עם הנרטיב הציוני. כבר מכמה הערות שוליים בפרק הראשון של הספר עולה שכוחם המשותף של הציונות, הסכסוך הישראלי-הערבי וטראומת העקירה של יהודי עיראק הצליח אפילו להניע חלק ממייצגיה המובהקים של מגמת הערביזציה בשנות העשרים והשלושים להתכחש אליה אחרי שעזבו את עיראק ואף לגמד את פועלם שלהם בכיוון זה (עמ' 26, הערה 8; עמ' 37, הערה 34). שניר חוזר לסוגיה זו ביתר שיטתיות בפרק השביעי, שבו הוא סוקר בהרחבה את דרכי השפעת המפגש עם ישראל על עיצוב תדמיתה ההיסטורית של יהדות עיראק. שניר דן בין השאר בדרכי ייצוגו של העבר היהודי בעיראק ביצירתם של מיכאל וסמיר נקאש – מיכאל עבר מכתובה בערבית לעברית ולטענת שניר אימץ בהדרגה את הנרטיב הציוני הישראלי, ואילו נקאש הוסיף לקונן בערבית על גירוש היהודים מגן העדן העיראקי. שניר מקדיש כמה עמודים בפרק זה (עמ' 452-458) לדיון קצר

על מדיום נוסף לייצוג העבר היהודי בעיראק – כתיבתם האוטוביוגרפית של יוצאי עיראק בישראל – אך הוא רחוק מלמצות סוגיה זו ומתמקד בביקורת על ספרו של שלמה הלל 'רוח קדים', שאימץ לטענתו את הנרטיב הציוני באופן גורף.

בחלקו האחרון של הפרק השביעי שנר מתח כמה דוגמאות מהספרות ההיסטוריוגרפית (עמ' 458-476). הוא מציג למשל את מגמתו הציונית המובהקת של 'המרכז למורשת יהדות בבל', שמשפיעה על הנרטיב ההיסטורי המוצג בפרסומים שיצאו לאור מטעמו. הוא אף טוען שהמפעלים המחקריים שעסקו בעשורים האחרונים בציונות ובעלייה מארצות האסלאם היו פעילות ממסדית ברורה בעלת אופי אידאולוגי. גם אם יש יסוד לביקורת זו על אופיו האידאולוגי של המחקר בתחום, נדמה שהיה מקום להציג בהרחבה ובביקורתיות דומה את העיסוק ההיסטורי-האידאולוגי ביהודי עיראק מהפרספקטיבה הפוסט-ציונית, שלוקה בבעיות חריפות לפחות באותה מידה. שנר מזכיר אמנם בהערת שוליים ארוכה (עמ' 412-413) את פעילותם של חוקרים אלו, שהבולט ביניהם הוא יהודה שנהב, אך אין בכך די. חסרונו של ניתוח ביקורתי בן כמה עמודים של הנרטיב ההיסטורי של חוקרים אלו בסוף הפרק השביעי בהחלט פוגם באיזונו של הפרק.

בפרק השמיני שנר מציע לקוראיו פרספקטיבה היסטורית על עידן הערביזציה של יהודי עיראק במאה העשרים. גם כאן נקודת מבטו היא של חוקר תולדות התרבות הערבית ולא של חוקר ההיסטוריה היהודית. הוא בוחן את ייצוגו של עידן זה בהשוואה לתקופות קודמות של יצירה של יהודים בערבית: עידן הג'א'לה הקדום שלפני הופעת האסלאם ו'תור הזהב' היהודי בספרד המוסלמית בימי הביניים. במסגרת זו הוא משווה גם בין הערביזציה של יהודי עיראק לזו של יהודי מצרים, שנבעה לטענתו ממניעים מעשיים יותר ולאומיים פחות מאשר בעיראק (עמ' 507).

אפשר לראות בספרו של ראובן שנר כעין סיכום ביניים מקיף של עיון רב שנים בעולמם של יהודי עיראק – סיכום ביניים של מי שיש לקוות שיוסיף לתרום לעיון המחקרי בסוגיה זו בעתיד. הספר עמוס מדי – הן בהיקפו הכולל (666 עמ') והן במספר הגדול של הערות השוליים, שחלקן ארוכות מאוד – והחומר המצוי בו יכול היה לשמש ללא ספק בסיס לשני ספרים לפחות, שכל אחד מהם עשוי היה להיות קריא וקוהרנטי יותר מזה שלפנינו. למרות הסתייגות זו אין ספק שכל מי שיעיין בספרו של שנר יצא נשכר בידע חדש ובתובנות רבות עניין על ההיסטוריה האינטלקטואלית, היצירה התרבותית והתדמית העצמית המורכבת של קהילה יהודית שחוותה מפגש ייחודי עם המודרנה, הלאומיות הערבית והציונות.